

Венцислав Каравълчев

София – България

БЛАЖЕНИ СОТАС АНХИАЛСКИ И ЕРЕСТА НА МОНТАНИСТИТЕ

Апстракт: Раннохристиянскиот период од животот на Црквата (I-IV в.) е един од нај-интересните, но за съжаление нај-слабо проучени периоди од развитието на Црквата. Научните изследвания върху животот на ранната Црква по днешните български земи са малко и не са систематични. Настоящата статия е един скромно принос към осветляването на този богат на събития период од животот на Црквата – опит, којто се наоава да провоцира по-нататъшен интерес към времето, когао са се поставяли основите на црковната организация на вселенско равнище.

Авторът допуса, че преврџањето на Анхиало (дн. Поморие, в југоисточна България) в епископски центар е станало окоо столетие по-рано в сравнение с вече възприетата хронологија. Тој предприема и први по рода си опит в научната литература да хврли повеќе светлина върху личноста на првиот епископ на този град, чието име е достигнало до нас, светецот на Црквата – бл. Сотас Анхиалски. Статията спира вниманието върху поместниот сабор в Анхиало (между 140 и 150 г.), свикан против монтанистите. Според Libellus Synodicus, Анхиалскиот сабор е третиот сабор в историјата на Црквата вобиче. Преди него са проведени само още два: Јерусалимскиот Апостолски сабор (през 49 или 51 г.) и саборот, свикан од Аполинариј, епископ на гр. Јерапол (днес в Турција).

Клучови думи: Анхиало, Черно море, Балкани, Тракија, България, ап. Андрей, ап. Павел, свмца Севастиана, еп. Сотас Анхиалски, Приска (Присцила), Црква, епископија, ерес, монтанизм, ранно христијанство, поместен сабор, Анхиалски сабор.

Древниот Анхиало, днешното Поморие, има долга и богата историја. И до днес точната возраст на града не е известна, но за први път името му се споменава в V-IV в. пр. Хр. од географа Скилак, којто по заповед на персискиот цар Дариј I предприема географско птешествие, достигнувајќи устието на р. Инд. В географското описание на Средиземно и Черно море, което му се приписва, за први път се споменава името на града Анхиало.¹ Според Плиниј Стари, на мястото на днешно

1 Описанието е вклучено в *Geographi Graeci minores* (Hudson, vol. I, Oxford, 1698; Gail, vol. I, Paris, 1826). Всьщност това описание на Средиземно и Черно море, поместено в *Geographi Graeci minores* на Хјдсон и Гјйл, не принадлежи на Скилак и му се приписва по погрешка. Самото съчинение обаче със сигурност е од V-IV в. пр. Хр. Виж по-подробно: Nieburg, B. “Ueber das Alter des Küstenbeschreibers Skylax von Karyanda” – In: **Kleine historische und philologische Schriften, Bonn, 1828.**

Поморие до идването на гръцките колонисти е съществувало тракийско селище.² Твърде вероятно е – с нарастване влиянието на съседна Аполония – тук да се преселват гръцки търговци, които, установили мирни отношения с траките, да са създали гръцката колония Анхиало. Каквото и да е било началото, през I-II в. сл. Хр. Анхиало се превръща в голям град и вероятно най-голямото пристанище по нашите земи. Повод за това твърдение ни дава една изключително рядка анхиалска монета на имп. Гордиан (238-244), на която той е стъпил на кораб в пълно бойно снаряжение.³ Заедно с няколкото медальона с подобна тематика, произхождащи от Анхиало, въпросната монета дава основание да се мисли, че именно от анхиалското пристанище започва походът на този император през 242 г. срещу персите, при който армията на Шапур I е напълно разбита. Като се има предвид числеността на римската армия 70-100 хиляди души, в това число и готските наемници, можем да съдим за големината на града, който трябва да поддържа тази армия до началото на военната експедиция, както и за флотилията, необходима да ги превози, в това число и за размера на пристанището, където тя може да акостира.

Произходът на името Анхиало е също спорно. Опитът то да се изведе от гръцките думи ἄλχι – „край нещо“ и ἅλας – „сол“, тоест „край солище“, трудно издържа критика. Древните извори не съобщават тук да се е добивала сол, а солта в древността е имала цената на злато. Неслучайно войниците в римските легиони са получавали част от заплатата си в сол. По-удачен изглежда опитът за извеждане на етимологията от ἄλχι и ἕλος – „плитко море“, но лингвистите трудно ще се съгласят с него. Според едно предание Анхиало е основано от преселници от малоазийския град Милет, край който течаха река Ахело. Според друго предание, тук идва троянският герой, тракиецът Еней, който довежда баща си, Анхисес, на лечение край Поморийските (Бургаските) минерални бани, но не успява да го излекува и той умира. В негова памет новооснованото селище е наречено на името му.⁴ Самото име търпи фонетични промени през вековете, което говори за политическите промени, както и за промени в етническия състав на населението. В летописите градът се среща също и под името Анхиоли, Анхилия. По време на римското господство градът е известен като Улпия Анхиало. През византийската епоха става Ахело, а турците по-късно ще го нарекат Ахелу. От 1934 г. градът носи настоящето си име Поморие.

Богата е историята на това място от днешна България. Не по-малко богата е и църковната му история, която за съжаление досега не е била обект на специални изследвания. Градът е един от най-древните епископски центрове по българските земи. Не е изключено той да е станал такъв още в I в. сл. Хр. Преданието говори, че християнството тук се е зародило с проповедта на св. ап. Андрей, който посещава тези места. В историографията отдавна се е наложило мнението, че сведенията за мисионерското дело на Първозвания апостол имат легендарен характер.⁵ Въпреки аргументираната критика обаче ми се струва, че няма достатъчно основание за тяхното отхвърляне. Още повече, че критиката на Дворник, например, е насочена преди всичко към руската версия за проповедта на ап. Андрей, според която той проповядва в Киев, а

2 G. Plinii Secundi, *Naturalis Historia*, ed. L. Ian, C. Mayhoff: Lipsiae, 1906, V, 11.

3 Монетата се намира в Историческия музей на гр. Поморие.

4 Според по-популярната легенда, баща му е починал в Сицилия. Виж: Rose, H. J. "Anchises and Aphrodite" – In: *The Classical Quarterly*, Vol. 18, No. 1, Jan., 1924, p. 11–16.

5 Dvornik, F. *The idea of apostolicity in Byzantium and the legend of the apostle Andrew*. Cambridge, 1958.

на север достига дори до разположения в Ладожкото езеро остров Валаам и крайбрежието на Балтийско море.⁶ Прецизността на настоящото изследване изисква споменаване на древните исторически сведения за проповедта на ап. Андрей. Според св. Симеон Метафраст, апостол Андрей е проповядвал по цяла Витиния, Черноморското крайбрежие и Халкидон, както и сред народите, обитаващи Тракия и Македония.⁷ Това сведение се среща и при по-ранни автори. Иполит Портуенски, в своето съчинение за 12-те апостоли, изрично споменава, че апостол Андрей е проповядвал на скити и траки⁸, а Доротея – че е обходил цяла Византия, Тракия и Скития, проповядвайки Евангелието.⁹ Трябва да се отбележи, че информацията, която дават тези сведения относно дейността на ап. Андрей в Тракия и Македония, е твърде обща, без да се конкретизират местата на неговата проповед. Следвайки логиката на пътешествията на този апостол, може да се заключи, че крайбрежните области на Черно море попадат със сигурност сред посетените от него места.

В Анхиалското предание споменът за ап. Андрей е твърде избледнял, но е съхранен разказът за равноапостолната свмчца Севастиана, която е проповядвала Евангелието в Анхиало и неговите околности. Няма причини да се съмняваме, че това е било така, тъй като свмчца Севастиана, която е обърната за Христа от св. ап. Павел и е учила при него,¹⁰ действително се подвизава в Анхиало, Марцианопол, Одесос, Аркадиопол, Хераклея и други места.¹¹ Според Синаксара на Вселенската патриаршия св. Севастиана е родена в Севастия Фригийска,¹² но много по-вероятно изглежда предположението тя да е родена в Хераклея Тракийска¹³ – древен епископски център на Мраморно море, отстоящ на около 50 км. от Константинопол, днес малкото градче Marmara Ereğlisi в Турция. Всъщност краткото, но твърде интересно житие на равноапостолната мъченица е за съжаление непознато на българския читател, а нейната памет, пряко свързана със земите на днешна България, липсва от църковния ни календар. По времето на имп. Домициан (81-96) започва преследване на християните. Св. Севастиана, която по време на гонението проповядва Христа в Марцианопол (днешният град Девня) и околностите, е заловена. Управител на града е някой си Сергей,¹⁴ (някои кратки синаксари посочват като управител Георги), който изисква от светицата да се откаже от Христа. Разгневен от твърдостта ѝ, той се опитва да я ослепи, нарежда тя да бъде бичувана с бич с оловни наконечници и накрая, като вижда нейната несломимост, я хвърля в огнената жарава на нажежена пещ. По молитвите на светицата обаче огънят загасва и тя остава невредима.¹⁵ Тук, по време на мъченията в Марцианопол (Девня) на светицата се явява нейният учител, св. ап. Павел, който я утешава с думите: „Радвай се и не тъжи,

6 За тази част от проповедта на ап. Андрей виж по-подробно: Карташев, В. „Был ли ап. Андрей на Руси” – В: *Християнское чтение*, Июль, 1907.

7 Simeon Metaphrastes, “Commemoratio S. Andreae” – In: *Menaia Novembris*, Venice, 1843, p. 235–245; препечатано в: *Μηναιον του Νοεμβριου*. Αθηναί, 1926, σ. 318–325.

8 *Maxima Bibliotheca Veterum Patrum*, Londini, t. III, 1677, p. 265.

9 *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, Wenet, t. IV, 1729, p. 329.

10 *Жизнь и труды апостолов*, Киев, Киево-Печерская Успенская Лавра, 2008, с. 412.

11 *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Mensis September, ed. H. Delehaye, Bollandianos: Bruxellis, 1902, p. 50.

12 Ibid.

13 *Жизнь и труды...*, с. 412. Вижд. също частта от житието, където ѝ се явява св. ап. Павел и я утешава с думите, че ще се върне в града си.

14 *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, p. 50.

15 Ibid.

защото от тук ще отидеш в твой град да изповядаш вярата си в Христа”.¹⁶ Действително, не след дълго хегемонът Сергей е принуден да признае поражението си и да изпрати светицата при управителя на Хераклея Тракийска Помпиан. Тя е отведена първо в Одесос, след това в Анхиало, Аркадиопол и накрая е изправена пред съда на Помпиан в Хераклея.¹⁷ Тук отново е съдена и измъчвана, привързвана е към дърво, а от тялото ѝ са рязани парчета плът, хвърляна на дивите зверове, но Бог по чудесен начин я запазва докрай. Вбесен от непоколебимостта на св. Севастиана, Помпиан издава заповед тя да бъде обезглавена. Тялото на светицата е хвърлено в морето, но по чудесен начин се оказва пренесено на о-в Родос, където е намерено и погребано от Амиа – съпругата на тогавашния местен управител. Главата на светицата става източник на множество чудеса и благоуханно миро. Според Синаксара, това се случва през 82 г., по времето на император Домициан.¹⁸ Паметта на св. Севастиана се чества на 16 септември.

Проповедта на св. ап Андрей и на свмчца Севастиана не остава без резултат. Много скоро тя дава обилни плодове. Ние не знаем нито кога точно Анхиало става епископски център, нито името на неговия първи епископ. Твърде възможно е това да е станало през първите години след проповедта на св. Андрей – още повече, че църковната организация на ранната Църква се различава съществено от организацията, която виждаме днес.¹⁹ Известно е, че християнската проповед на апостолите и техните последователи в ранната Църква е завършвала почти винаги със създаване на църковна община, за чието обгрижване много често апостолите сами ръкополагат епископи и клирици.²⁰ Твърде е възможно точно така да е възникнала и църковната община в Анхиало, но сведения за това на този етап не са открити. Има обаче едно изключително интересно кратко сведение от бащата на църковната история, Евсевий Кесарийски, което за съжаление досега не е било обект на специално изследване в българската историография. Във връзка с придобилата широки размери през II и III век ерес на монтанизма²¹ в ранната Църква, Евсевий Кесарийски се позовава на едно писмо на св. Серапион, епископ Антиохийски, в което се цитират подписите на различни епископи.²² В писмото епископът на

16 Ibid.

17 Ibid.

18 Ibid.

19 По въпроса виж по-специално: Болотов, В. *Лекции по истории древней Церкви*, т. II, СПб., 1910, с. 452-466, както и Афанасиев, Н. *Церковь Духа Святого*. Париж, 1971. Виж още: Hall, S. G. *Doctrine and Practice in the Early Church*, SPCK: London, 1991.

20 Едно интересно изследване по въпроса: Chadwick, H. *The Church in ancient society*, Oxford University Press: Oxford, 2001.

21 Въпросът за ереста на Монтан е задълбочено изследван от редица автори. Целта на настоящия текст не е да прави основен преглед на най-важните публикации, затова ще спомена само няколко, които смятам, че достатъчно добре осветляват проблема с ереста, както и че са по-лесно достъпни за интересуващите се от въпроса: Болотов, В. *Лекции...*, т. II, с. 348-367; Soyres, J. *Montanism and the Primitive Church*. Cambridge, 1877; *The Cambridge History of Christianity: Origins to Constantine*, Vol. I, Cambridge, 2008, p. 230-238.

22 Eusebius Pamphilus, *Historia Ecclesiae*, V, 19-3. За нуждите на настоящето изследване използвам гръцкия текст ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, *ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ* в онлайн изданието на адрес: http://www.phys.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/history/eysebios_ecclesia_historia.htm#E. Използвам също и критичното издание на историята: Eusebius Pamphilus: *Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*. Ed. P. Schaff, CLPC: New York, 1886.

тракийската колония Деултум²³ Елий Публий Юлий се подписва с думите: „Жив е Бог на небето: Блаженият Сотас, (епископ) Анхиалски поиска да изгони демона от Прискила, но лицемерите не му позволиха”.²⁴ Второ споменаване на въпросния епископ има в *Libellus Synodicus*,²⁵ където се казва, че Анхиалският епископ Сотас е свикал събор в град Анхиало срещу ересите на Теодот²⁶ и на Монтан, на който присъстват дванадесет други епископи. И двете сведения са много интересни и хвърлят нова светлина върху ранното християнство по българските земи. Двете кратки съобщения не са снабдени с никаква конкретна датировка или коментар, който да посочи кой е този виден мъж, стоял начело на църквата в Анхиало и в кои години приблизително е правоправел. Очевидно е, че и двете сведения насочват към едно и също събитие – събора в Анхиало, на който, освен осъждането на двете ереси, домакинът, епископ Сотас, е искал и да изгони демона от едно от главните действащи лица в сектата на монтанизма – „пророчицата” Прискила.

Епископът на Дебелт Елий Публий Юлий нарича епископа на Анхиало „блажен”. Някои тълкуват този момент като доказателство, че епископ Сотас не е вече между живите към момента, когато епископът на Дебелт е слагал подписа си, увековечавайки подвига му. Ако се приеме тази хипотеза, то писмото на св. Серапион²⁷, който е живял в края на II – началото на III век, може да се определи като горна граница на живота на еп. Сотас, т.е. той е починал известно време преди това писмо да бъде написано. Имайки предвид обаче, че събитието се развива в ранните години на Църквата, прозвището „блажен”, според мен, указва най-вече на общопризнатата святост на църковния йерарх, на видима причастност към Божията благодат, а не на канонизация след смъртта му.

Процедурата на канонизация, съществуваща днес, е непозната на древната Църква и употребата на прозвищата „блажен” и „свят” е била много по-свободна. Светостта в ранната Църква е засвидетелствана чрез почитта на църковния народ още приживе на светците. Четвъртото и петото столетие изобилстват от примери, наистина сред аскетите и подвижниците, когато вярващите включват в празничния си календар известни аскети от своя район още преди смъртта им, а на някои от тях дори посвещават храмове.²⁸ Още повече, че изразът μακάριος – „блажен”, „свят”, „щастлив”, указващ също и на мъченичество,²⁹ използван в цитираното от Евсевий

23 Днес град Дебелт, недалеч от гр. Бургас.

24 Eusebius Pamphilus, *Historia Ecclesiae*, V, 19–3.

25 *Libellus Synodicus* 6 (Fabricius 12, 362 /Synodus Achillana/; Mansi 1, 724). Съобщението за събора привеждам по: Hefele, C. J. *A history of the Christian councils, from the original documents, to the close of the council of Nicea, A.D. 325*. Second edition, T&T Clark: Edinburgh, 1894, p. 78.

26 Вероятно става въпрос за Теодот (Кожаря), с чието име се свързва ереста на монархианите-динамисти (антиринитари), които отхвърлят божествеността на Христос и Го смятат за обикновен човек, голям праведник, който е роден свръхестествено. В него, според тях, обитавал Дух Свети и Той бил обожан повече от другите пророци. Повече по въпроса виж в: Liguory, A. *The history of heresies and their refutation; or, the triumph of the Church*. Dublin, 1847, p. 15–16; Болотов, В. *Лекции...*, т. II, с. 305–309. Възможно е обаче тази идентификация да е малко прибързана. Виж съображенията за това в: Hefele, C. J. *A history of the Christian councils...*, p. 78.

27 Св. Серапион е антиохийски епископ в периода 190–211 г. Осми по ред епископ на тази катедра, която заема след епископ Максимин през време на управлението на имп. Комод (183–192).

28 Μανουήλ Γεδεών, *Αγιοποιήσεις: Το κατεστάς της εν αγίοις συναριθμήσεως*. Θεσσαλονίκη, 1984, σ. 77–87.

29 Eusebius Pamphilus, *Historia Ecclesiae*, V, 19–3. Пълно изяснение на значението и

Кесарийски писмо, е различен по смисъл от μακαριστής – „блажено починал”,³⁰ който наистина указва на починал човек.³¹ Т.е. епископът на Дебелт свидетелства за светостта на своя събрат, като изказва възхищението си от постъпката му. Може да се допусне, че Елий Публий Юлий се е познавал добре с еп. Сотас. В подкрепа на това твърдение е фактът, че двете епископски катедри отстоят само на около 30 км. една от друга, а Анхиало и Деултум лежат на един от основните римски пътища и са свързани чрез него.³² Интересен момент в това кратко съобщение е свидетелството за духовната смелост и дръзновението, които блаженият Сотас е притежавал пред Бога, когато пожелава да изгони демона от Прискила. Приска или Прискила, заедно с Максимила, са двете „пророчици” и най-близки съратници на еретика Монтан.³³ Неговата ерес, която дълго време съществува вътре в Църквата, успява бързо да се разпространи и набере огромен брой последователи, заплашвайки да се отъждестви със самата ортодоксия. Въпреки многократното ѝ осъждане, ереста просъществува чак до VIII век.³⁴

Нещо повече, за силата на древното харизматично движение може да се съди по лавинообразното възраждане и нарастване на Петдесетничеството днес в световен мащаб. Неслучайно Петдесетничеството се стреми трайно да се идентифицира с монтанизма, „откривайки” своите корени в него и оспорвайки все по-настойчиво правилността на осъждането му от Църквата в миналото.

Основателят на ереста Монтан е фригиец, бивш жрец на богинята Кибела,³⁵ приел християнството между 135 и 175 г.³⁶ След кръщението си той започва да твърди, че е получил откровение от Светия Дух, че ще бъде Негов пророк (т.е., че Дух Свети ще говори чрез него) и ще въведе Църквата в нейното есхатологично

употребата на думата може да бъде намерено в: *A Patristic Greek lexicon*. Ed. Lampe, G. W., Oxford, 1961, p. 823.

30 Eusebius Pamphilius, *Historia Ecclesiae*, V, 19-3. Пълно изяснение на значението и употребата на думата – Ibid, p. 824.

31 Eusebius Pamphilius, *Historia Ecclesiae*, V, 19-3.

32 Виж *Tabula Peutingeriana* и другите римски пътеводители в: ЛИБИ, т. I, БАН: София, 1958, с. 9–45.

33 Много интересен въпрос, който чака своето по-пълно изследване, е, дали монтанизмът е една ерес или е събирателно понятие за множество ереси, водещи началото си от района на Фригия през тези години? Въпросът възниква поради факта, че паралелно с монтанизма се появяват още квинтилианисти, пепуциани, присцилианисти и др. Възможно е монтанизмът да е известен и с тези имена, които очевидно носят имената на известни лидери на сектата. Въпросът е повдигнат в: De Soyres, J. *Montanism And The Primitive Church*. Deighton, Bell & Co: Cambridge, 1877, p. 30–32.

34 Виж: Calder, W. “The New Jerusalem of the Montanists” – In: *Byzantion*, 6, 1931, p. 424–425, както и Scharf, A. “The Jews, the Montanists and Emperor Leo III” – In: *Byzantinische Zeitschrift*, 59, 1966, S. 37–46.

35 За това свидетелства бл. Йероним. Виж: Sherratt, B. “Montanism” – In: *The Pentecostal*, Vol. 1, No. 1, p. 27.

36 Точната датировка на началото на ереста представлява проблем поради това, че различните извори дават противоречива информация за нейната поява. Така например, Епифаний Кипърски казва, че Монтан и неговите пророчици се появяват през 135, респективно 157 г., докато Евсевий Кесарийски посочва 171–172 г. Най-детайлно въпросът с годината на появата на монтанизма на църковната сцена е разгледан в: De Soyres, J. Op. cit., p. 25–29. Виж по-подробно също: Calder, W. “The New Jerusalem of the Montanists”, p. 421–422. и Pelikan, J. *The Christian tradition: The emergency of Catholic tradition (100-600)*. Vol.I, University of Chicago press: Chicago & London, 1971, p. 97.

състояние. Скоро, окрилен от това откровение, в търсене на харизматичен екстаз, Монтан ще обвини Църквата, че е изневерила на апостолската линия. По-късно, под влияние на двете си съмишленички и „пророчици“, Прискила и Максимила, Монтан дори ще се самопровъзгласи за Утешителя, а фригийският градец Пепуза, центърът на неговата проповед ще бъде обявен за „Нов Йерусалим“, където хилязмът ще намери своето въплъщение и откъдето ще започне 1000-годишното царстване. В състояние на „въдъхновение“, когато пророкува, Монтан не просто говори от името на Светия Дух, а като Дух Светий, т.е., в първо лице единствено число.³⁷ Ако се доверим на свидетелството на св. Епифаний Кипърски, той дори твърди, че е „Господ Бог Всемогъщи, който слязох в човека“.³⁸ Монтан се опитва да наложи собственото си разбиране за Откровението. За него и последователите му в Църквата са секнали действалите някога благодатни сили. Стихнал е пламъкът на харизмите, който е горял сред първите християнски пророци; нещо повече – загубило се е самото пророчество.

Монтан подценява ролята на Божия Син в домостроителството на Светата Троица и не разбира живота в Църквата като причастност към Христовата личност и изкупление, а като индивидуално духовно развитие, което Бог подкрепя чрез последователност от откровения. Той учи, че Бог Отец е Този, Който говори в Стария Завет, Христос е Този, Който ни дава благовестието Си в Новия, но там не се съдържа пълнотата на божествената истина. Тя трябвало да бъде предадена в предстоящо откровение на Светия Дух в Третия Завет, в което се състои собствено мисията на монтанизма. Безспорен е фактът, че в първите години след Христовото Възкресение вярата в Неговото Второ пришествие е била много силна. Всички са очаквали това да се случи ако не днес, то утре. Верните буквално са изпълнявали казаното в притчата за десетте девизи, очаквайки Младоженеца, като всячески са се стараели да се уподобят на благоразумните девизи и да посрещнат Жениха със запалени светилници. Църквата в тези години е силно харизматична, даровете на Светия Дух, излезли се в изобилие на Петдесетница, свидетелстват за истинността на казаното от Христос и спомагат Църквата бързо да печели нови членове. Говоренето на езици, пророкуването, чудесните изцеления са ежедневие. На този фон още един „пророк“ и две „пророчици“ не са нещо необичайно и смущаващо. Проповедта на Монтан и двете „пророчици“ не скандализира много от вярващите и дори открито изповядвания в тези години хилязмът се споделя от мнозина. Това означава, че разкриването и изобличаването на монтанизма като ерес, само по себе си, не е било леко дело. Единственото, което в случая е могло да смути верните, е намерението да се допълни Благовестието с откровение на Самия Дух Свети, което вече представлява опит за допълване и усъвършенстване на самото християнство³⁹ – нещо, което са претендирали да правят и гностиците. Подобно на последните, монтанистите смятат, че имат по-висш източник на откровение от самата Църква и стриктно записват всички получени от тях „пророчества“.

За убедителността на учението на Монтан способства и фактът, че по онова време младенческият период на Църквата вече отминава и след като Бог вече ѝ е дал обилно да вкуси от Неговите блага и чудеса, с които подобно на мляко храни

37 Pelikan, J. *The Christian tradition...*, p. 102.

38 Ibid.

39 „Но ако дори ние, или Ангел от небето ви благовестеше нещо по-друго от това, що ние ви благовестихме, анатема да бъде. Както по-горе казахме, и сега пак казвам: който ви благовестува нещо по-друго от това, що приехте, анатема да бъде“ (Гал. 1:8–9).

новопосадения Си виноград, Той дава на Църквата свободата да Му бъде вярна, без да има пред погледа си ежедневното свидетелство на чудото. Христовите думи, указващи на тайната и величието на духовната свобода: „Ти повярва, защото видя; блажени повярвалите, които не са видели” не са разбираеми за всички. Така еуфорията постепенно започва да отстъпва място пред прагматизма, краят на света продължава да се отлага, а за християните се оказва все по-трудно да живеят според Христовите нравствени изисквания. Постепенно изключително високата нравственост в раннохристиянските общини започва да се разколебава. Интересно е, че началото на този упадък може да се проследи още през първата половина на II век, което се вижда от произведението „Пастир” на Ерм. В съчинението на Ерм се открива появата на сблъсък между крайния ригоризъм, раждащ монтанизма, и едно по-умерено течение, което не противопоставя по този краен начин християнската нравственост на света. Монтан се опитва „със силата на чудото” да прокара собствените си моралистични разбирания за християнския живот. Големият християнски апологет Тертулиан, който сам се превръща в един от последователите на „пророците”, нарича монтанизма „предсказание за бъдещия съд”. В този смисъл Монтан акцентира върху „практическата” подготовка на вярващите за този бъдещ съд. Самият Монтан служи за нагледен пример на това, което пророкува – още при кръщението се превръща в скопец,⁴⁰ раздава цялото си имущество. Учението му съдържа строги дисциплинарни правила. Създадени са собствени пости, на втория брак се гледа като на голямо отстъпление. Не се позволява бягство от мъченичество, нито се допуска ходатайство на мъчениците за отпадналите. Впоследствие е създадена и собствена монтанистка йерархия, начело с патриарх, следван от кенони и епископи. Така монтанизмът, преди да бъде разобличен като ерес, просъществува вътре в Църквата като разкол, претендиращ с ригоризма си да опонира на останалата част от Църквата.

В този контекст става ясно, че извършеното от епископа на Анхиало, блаженият Сотас, т.е. свикването на събор, който да осъди Теодот и монтанистите, както и желанието му да изгони беса от „пророчицата” Прискила, са подвиг, който свидетелства безспорно не само за личната му нравственост, но много повече за неговата причастност към Божията благодат. Причастност, която се проявява чрез духовната му разсъдителност, т.е. дарбата да различава духовете, което е висшата християнска добродетел, както и чрез способността му да владее над демоните. Тогава, когато мнозина християни следват и търсят пророческите слова на Прискила,⁴¹ еп. Сотас показва на вярващите как „пророкува” тя и е готов да изгони беса от нея. Самият въпрос за екзорцизма в древната Църква е много интересен. Той има своето място сред даровете, дадени на Църквата след Петдесетница, както се вижда от *Апостолските постановления* (III век): „Славният подвиг на заклането е дело на доброволното благоразположение и благодатта Божия чрез Христа, намието на Светия Дух, защото получаването на дара на изцелението се разкрива чрез откровение от Бога и благодатта, която е в Него, става явна за всички”,⁴² но

40 По-вероятно е Монтан да е станал скопец още когато е бил посветен за жрец на богинята Кибела, известна още като богинята майка на боговете. Известно е, че ритуалите, свързани с нейното служение, трябвало да се изпълняват от „полумъже”. Виж: Sherratt, B. Op. cit., p. 27.

41 Двете пророчици Максимила и Прискила, когато изпадали в състояние на екстаз и започвали да пророкуват, говорели в мъжки род, нещо, което трябвало да се приеме като сигурно доказателство за несъмнения и откровен характер на пророчествата им.

42 Цит. по: Успенский, Н. Д. „Византийская литургия” – В: *Богословские труды*, 1980, Сб. 21,

впоследствие поради злоупотреби е прекратен.⁴³ През V век вече не се споменават екзорцисти.⁴⁴ Вероятно блаженият Сотас е притежавал този „дар на изцелението“ на раннохристиянската Църква, за който се говори в Апостолските правила. За него важат думите на авва Питирион: „И така, чеда, който иска да изгонва бесове, той трябва първо да поработи над своите страсти: защото каквато страст победиш, такъв демон и изгонваш. Трябва да работите над страстите, за да прогоните и демоните на тези страсти“.⁴⁵ Във всеки случай, ако се доверим на автентичното православно предание, което без промяна важи и днес, но често е пренебрегвано, бесове могат да изгонват само светците, които са получили харизмата за това служение, и при това не всички, а само тези, на които им посочва Сам Господ.⁴⁶

Вторият интересен момент от кратките сведения за еп. Сотас, е свикването на събор в Анхиало за осъждането на ересите на Теодот и тази на Монтан. Евсевий Кесарийски споменава, че във връзка с монтанизма са свикани няколко събора, без обаче да уточнява къде, кога и от кого.⁴⁷ Сведенията му са прекалено общи и не указват на нищо конкретно, но източникът, от който той черпи своята информация, дава основание да се предположи, че е имал предвид и събора в Анхиало. Хубавото е, че в *Libellus Synodicus*⁴⁸ има позоваване на два събора срещу монтанизма, единият от които е този в Анхиало. Нещо повече – съгласно *Libellus Synodicus* съборът в Анхиало се явява третият събор в историята на християнската Църква от началото на нейното съществуване, като първи е Апостолският събор през 49 г. в Йерусалим, а втори – свиканият от еп. Аполинарий събор в Йераполис – Фригия, Мала Азия,⁴⁹ който също е насочен срещу монтанизма и на който присъстват общо 27 епископа, заедно с Аполинарий. Трети в историята на Църквата събор е именно свиканият от еп. Сотас в Анхиало, на който, освен него, присъстват още 12 епископа. Според аргументирания анализ на Хефеле, Йераполският и Анхиалският събори са се провели през първата половина на II век, като, според него, приблизителната година на провеждането на събора в Анхиало е 140-та.⁵⁰ Разбира се, възможни са отклонения от тази дата, но със сигурност съборът се е състоял преди 150 г.⁵¹ Непосредствено след Йераполския и Анхиалския събор, но вече като събори от втората половина на II век, се явяват съборите, свързани с разногласията и различията при празнуването на Пасха.

Съборът в Анхиало ще да е бил достатъчно крупно събитие в историята на ранната Църква, независимо от това, че днес до нас са достигнали толкова оскъдни

с. 31.

43 Пак там.

44 По-подробно: Пак там.

45 *Лавсаик*. М., 1992, с. 127.

46 Виж: *Житии преп. иеросхимонаха Илариона Оптинского*, Введенской Оптиной пустыни: Москва, 1993, с. 190, както и главата „Откровение“, параграф „Екзорцизм“ от: Осипов А. И. *Путь разума в поисках истины*, Сретенского монастыря: Москва, издание 5-е, 2004.

47 Eusebius Pamphilius, *Historia Ecclesiae*, V, 16–10.

48 *Libellus Synodicus*, който е наричан още *Synodicon*, съдържа кратки бележки за 158 събора от първите IX века на Църквата, включително и за Вселенските. *Libellus Synodicus* е паметник, завършен от гърците в началото на IX век. Ние нямаме основания да се съмняваме в неговата достоверност въпреки големия период от време, който обхваща, понеже информацията за съборите в него е почерпена от древни източници, не всички от които са достигнали до нас.

49 Древният град се намира на около 20 км. От днешния град Денизли в Турция, в непосредствена близост до Памук кале.

50 Hefele, C. J. *A history of the Christian councils...*, p. 79.

51 *Ibid*, p. 80.

сведения за него. Фактът, че на него присъства едно от главните действащи лица на монтанизма, „пророчицата“ Прискила, която явно е трябвало да защити „монтанизма“, е красноречиво свидетелство за това. Със сигурност епископът на Дебелт Елий Публий Юлий е присъствал на събора, тъй като думите от подписа му „Блаженият Сотас, (епископ) Анхиалски поиска да изгони демона от Прискила, но лицемерите не му позволиха“, говорят за него като за свидетел на станалото. От това свидетелство може да направим извод, че монтанизмът много бързо е преминал границите на Фригия и се е превърнал в сериозна опасност за Тракия, а както е известно в античността пристанищните градове, какъвто е бил и Анхиало, са средоточие на динамичен културен и идеен обмен. Думите на еп. Елий Публий Юлий могат да се разтълкуват като тържество на православието, т.е. съборът е свършил своята работа и ереста на монтанизма е изобличена и осъдена. Това всъщност се потвърждава и от Libellus Synodicus.⁵² Вероятно като свидетелство и в подкрепа на правотата на съборните решения, еп. Сотас пожелава да изгони демона от Прискила (Приска), с което да я изцели и занаят да разсее всяко съмнение в това, че чрез нея говори не Светият Дух, а демон. За съжаление, „лицемерите не му позволиха“. Кои са тези „лицемери“? Някои от участващите епископи? По-вероятно това са присъствали на събора монтанисти.⁵³ Те приемат решенията на събора, съгласяват се привидно с осъждането на ереста, но когато трябва на дело да покажат обръщането си, не позволяват на еп. Сотас да изгони демона от тяхната „пророчица“. Разбира се, това е само хипотеза, но прозвището „лицемери“ към участващите в събора монтанисти прави много вероятна подобна възстановка на събитията, още повече, че, както вече посочих, това е причината да не бъде изгонен демонът от другата „пророчица“ – Максимила. Въпреки че детайлите на събитието остават забулени под мъглата на времето, безспорна е неговата значимост за ранната история на Църквата – значимост, която е продиктувана не само от сериозността на проблема с монтанизма, но и от факта, че Анхиалският събор дава своя принос в изграждането на модела на поместния събор като средоточие на богословския спор и израз на църковното единомислие в истината.

Трябва да сме радостни от факта, че християнството не само прониква по българските земи с апостолската проповед, но и че пуска здрави корени и дава обилни плодове, от които се храни цялата Църква. Може само да се съжاليا, че паметта на блажения Сотас, епископ на Анхиало, който е сред ключовите участници в събора, тъне в забвение и той не присъства в църковния календар. Вярно е, че според древната църковна практика светителите-епископи се включват само в празничния календар на местната църковна община, чийто предстоятел е епископът, и това има като следствие в общоцърковната памет да останат само просиялите епископи на големите църковни центрове и столици. Ние обаче не се съмняваме, че името на блажения Сотас, редом с хиляди още негови събратя и Христови съработници на Божията нива, наследници на апостолите не само по катедра, но и по начин на живот, е записано в Книгата на живота.

⁵² Ibid, p. 79.

⁵³ Подобен случай Евсевий Кесарийски описва в *Historia Ecclesiae*, V, 16–17, където еп. Зотик от Комана и еп. Юлиан от Апамеа искат да изгонят демона от другата пророчица на монтанизма Максимила. Случката се развива в Пепуза (Новия Йерусалим на Монтан). И тук, както и в случая с еп. Сотас, на епископите не им е разрешено да изгонят беса от пророчицата. Евсевий дава малко повече информация за този случай, като пояснява, че причината за забраната се явява намесата на последователите на някой си Темисо. Темисо вероятно е водачът на монтанистите в Пепуза след смъртта на Монтан. Виж: Eusebius Pamphilus: *Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine...*, p. 360, n. 1598.

Vencislav Karavtcev

THE VENERABLE SOTAS OF ANCHIALA AND THE MONTANIST HERESY

The Early Christian period of the Church (I-IV A.D) is one of the most interesting, but unfortunately among the poorly explored periods in the development of the Church. Scientific investigations on the life of the Early Church in the present day Bulgarian lands are few in number and unclassified. Current article is a modest contribution to illuminate this rich of events period of the Church, with the hope that will provoke further interest for the time when were laid the foundations of the universal church organization.

The author admitted about century earlier transformation of Anchialo (today Pomorie, Southeast Bulgaria) into an Episcopal center of the adopted so far chronology. The author also takes first experience in the scientific literature to shed more light on the first bishop of Anchialo who reached us by his name and likely saint of the Church – blessed Sotas of Anchialo. Present article is focusing on the domestic council of Anchialo (between 140-150 A.D.) convened against montanists. The council of Anchialo according to Libellus Synodicus appears to be the third council in the entire history of the Church. Before council of Anchialo were just two: the council of Jerusalem (The Apostolic council – 49 or 51 A.D.) and the council summoned by Apolinarius in Hierapolis (today Turkey).

